

Csongrády Béla

„Köszönöm, megvagyok”, avagy az értelmiségről – fekete-fehérben

Soha nem volt könnyű eligazodni a világpolitikában, de ember legyen a talpán, aki ma, - a lelkesedő nagy barátok, az ügyesen takargatott (olykor éppen ezért gyanús) érdekviszonyok dzsungelében, az integrációs folyamatok kontra nemzetiesedési tendenciák, az együttható monetáris illetve szociális központú törekvések közepette - kiismeri magát. Nincs ez másként az országhatáron belül sem. Folyvást gazdasági eredményekről, a stabilizációt övező nemzetközi elismerésekről hallani a kormánypártok oldalán, mégis csökken - legalábbis '94-hez képest - a népszerűségi indexük, a közép- és leszakadt rétegek képtelenek aprópénzre, betevő falatra váltani a valutaalap megelégedését.

Talán nem is véletlen, hogy hasonló ellentmondás feszíti a salgótarjáni közéletet, közhangulatot. A város vezetése jogosan büszke arra, hogy - bár kemény, a lakosságot és az intézményeket is sújtó intézkedésekkel (csakúgy, mint országos szinten) - sikerült elkerülni az önkormányzat pénzügyi csődjét, és csodálkozik azon, hogy sem az ellenzék - de ami nyilván számára fontosabb - sem a közvélemény nem honorálja a válságmenedzselés sikereit. Pedig az emberek nem kárhóztathatók azért, mert nem értik a bonyolult közgazdasági összefüggéseket, s csak abból ítélnek, amit a saját bőrükön éreznek. Tehát a munkahelyek, a foglalkoztatottak, a munkanélküliek, a lakások számából, kinek-kinek jutó négyzetméteréből, a fizetések, a jövedelmek nagyságrendjéből, az árakból - azaz az életszínvonalból -, a szolgáltatások szintjéből, a városkép esztétikai és higiéniai alakulásából. S bizony ha e sorból bármelyik tényezőt elemeznénk is, akadna bírálni és tennivaló.

Természetesen az értelmiségiekre - mint városlakókra - is kihat e sajátos kettőség, de önnön élethelyzetük is jócskán produkál kétarcú jelenségeket. (E helyütt - minden más lehetséges közelítésmódot mellőzve - változatlanul önálló társadalmi rétegnek tekintjük az értelmiséget méghozzá felsőfokú végzettsége és kívánatos szellemi igényessége okán, s kevésbé a munkamegosztásban elfoglalt meglehetősen bonyolult helye szerint.)

Mint az ország bármely településén, Salgótarjában is erősen differenciált az értelmiség. Csak néhány hagyományos területen (oktatási, egészségügyi, közművelődési intézményekben,

államigazgatásban, törvénykezésben) lehet(ne) tételelesen kimutatni létszámát. E helyeken azok dolgoznak, akikben még ma is él valamiféle hivatástudat, szakmai ambíció, azt szeretnék csinálni, amire oklevelük jogosítja őket, amire készültek. Mondjuk gyógyítani és nem gyógyszerrel ismertetni, tanítani és nem ügynökösködni. De meddig?

Arra csak nagyon keveseknek volt (van) induló tőkéjük, hogy saját vállalkozásba fogjanak, viszont bármelyik pillanatban elcsábíthatja őket is mondjuk egy sokszorosan nagyobb kereseti lehetőséget nyújtó biztosító társaság, de arra is van példa, hogy jó pénzért elmennek szakértőnek, menedzsernek (pedig az utóbbi, felfogásunk szerint alapos szakmai felkészültséget igényel és nem elnevezés kérdése) és akkor még nem is említettük a bankszférát, ahol akár kezdő - nyilván beosztott - közgazdák is messze felülmúlják volt általános és középiskolai igazgatójuk, vagy főiskolai, egyetemi tanszékvezetőik fizetését.

Salgótarjánban azonban nincs igazán sok lehetőség a pályaelhagyásra, viszonylag kevés a nagy befektető, a vegyes vállalat, a különböző értelmiségi tudására számító komoly vállalkozás. Ezért - főként a fiatalabb évjáratúak, vagy az idősebbek közül a bátrabbak - elég nagy számban inkább másol vállalnak munkát. (A legfrissebb példa egy közismert és elismert népművelő, aki a jövőben egy amerikai cég kötelékében hőerőművi vállalkozási igazgató lesz, jó néhány kilométerre innét.) A potenciális pályakezdekők egy része pedig eleve a fővárosban, nagyobb - esetleg dunántúli - centrumokban próbálkozik, ahol ab ovo lényegesen magasabbak a tarifák.

A város (nehéz)iparának leépülése, átrendeződése következtében alaposan megcsappant a műszaki értelmiség iránti igény. Egy részüket „felszívják” a kis- és közepes vállalkozások, másik részükre pedig éppen olyan sors vár, mint bármely más, diplomával rendelkező társakra. Viszonylag nagy a kereslet a számítógépeket nemcsak kezelni tudó, hanem működésük elméletéhez is gyakorlatához egyaránt jól értő, ügynevezett rendszergazdák, a több idegen nyelvből is magas fokon jártas fordítók, tolmácsok iránt.

Ebből a felemás helyzetből eredően szinte naponta találkozni munkanélküli, állást kereső szakemberekkel, s rohamosan növekszik az „eltévedt”, helyüket, lelki békéjüket kereső értelmiségi száma. Mert bizony nehéz azt bárkinek tudomásul venni, hogy nincs szükség a sok-sok éves tanulás révén felhalmozott tudására, a mások által is igazolt értelmére, intelligenciájára.

Hasonló gondolatok kerítik hatalmába azt a humán értelmiségit is, aki tudja, hogy az új társadalmi hierarchiában szinte véletlenül magasra került xy nem több nála felkészültség, ismeret, szorgalom, tehetség, becsület dolgában, de csak azért mert szerencséje van, s - nem ritkán politikai összeköttetések, gazdasági kapcsolatok, netán kölcsönös érdekeltségek, összefonódások révén - egy jól fizető szférában, munkakörben dolgozhat. (A jutalmakat, prémiumokat, külföldi utakat tekintve még a polgármesteri hivatal is ilyennek számít, nem is beszélve a képviselői „tisztelteidjakról”, amelyeknek egyike másika akár meg is halad(hat)ja más értelmiségi alapfizetését. Nevezhetjük akár irigységnek is ezt, az értelmiséget alaposan felparcellázó érzést. De helytállóbb az igazságtalanság miatti méltatlankodásként, alkalmasint felháborodásként kezelni.

Persze azért senkit nem lehet elítélni, ha a jobb kereset reményében, illetve biztos tudatában pályát vált (a korrupcióról, az erkölcstelen ügyletekről most nem beszélünk), mert jobban akar élni, többet akar nyújtani családjának, gyermekeinek. De az a kérdés már jogosan

tehető fel, hogy ha ezek után megszűnnek szakmai ambíciói, csökken az érdeklődése, igénytelenné válik a szellemi, kulturális értékek iránt, nevezhető-e még értelmiséginek, még ha erről úgymond papírja van is. Ezért veszélyesek az úgynevezett másodállások, az ilyen-olyan részfoglalkozások, a felszínes produktumokat szülő „fekete- és maszekmunkák” (nem az adózás szempontjából), különórák, „külsőzések” is, mert elvonják az időt, energiát az értelmes kutatómunkától, a pedagógiai, orvosi, jogi, közművelődési stb. gyakorlat tapasztalatainak elmélyült továbbgondolásától, összegzésétől, publikálásától, a tudományokkal való lépéstartástól, az értelmiségre jellemző permanens - szervezett és autodidakta - önképzéstől, továbbképzéstől. Nem is beszélve a már-már végképp "öncélúnak" tetsző (pedig erkölcsnemesítő, anyanyelvfejlesztő) szépirodalom-olvasástól, vagy a kulturális rendezvények látogatásától.

S vajon mi a tényleges helyzet ezen a téren? Mit nyújt Salgótarján szellemi élete a lakosságnak, köztük a joggal vájt fülűnek - nem sznobnak - vélt értelmiségnek? Megelőlegezzük a választ: többet, mint amennyit kamatoztat, mint amennyit kihasznál. Ez talán meglepő azok számára, akik távol élnek s továbbra is valamiféle, rideg, füstös településnek, sötét, vaskalapos, a szocializmusban épült „dobozvárosnak” képzelik, de merjük remélni, azokat is mellbe vágja, akik idevalók ugyan, csak régi beidegződések alapján nem akarják tudomásul venni a tényeket. Olyannyira, hogy gyakran nem tudnak arról, hogy mikor, mi zajlik a városban. (A propaganda hiányosságai tekintetében azért lehet némi igazuk, még akkor is, ha az a véleményünk, hogy ha valakit valami nagyon érdekel, az apró betűs újsághirdetményben éppúgy észreveszi, mint a legkisebb méretű plakáton.)

Pedig számos, akár idei példával igazolható a művészeti élet pezsgése. Itt rendezték - immáron ötödször - az orgonaszakos zeneiskolai növendékek országos találkozóját. Igazán dicséretes a Tarjáni Tavasz - olasz „színekkel, ízekkel nemesített” - rendezvénysorozata is, benne a soha nem tapasztalt magas színvonalú nemzetközi dixieland-fesztivállal, amelynek házigazdaságát - most már, „befutottan” - örömmel vállalná sok magyar város.

De érdemes konkrétan megemlíteni a helyben megtriplázott időtartamú könyvhét rendezvényeit is. Fellépett *Fullajtár Andrea*, a Színház- és Filmművészeti Főiskola hallgatója *Csalog Zsolt Csendet akarok* című monodrámájával. A Balassi Bálint Könyvtárban vendég volt *Baranyi Ferenc* és *Czigány György* (előbbi *Könyörgés apátiáért* című új kötetét a Mikszáth Kiadó segítette napvilágra), előadás hangzott el *Pilinszky János* ars poeticájáról, saját kiadású - s a Nógrádi Mecenás Alapítvány támogatásával megjelentetett - verseskötetével mutatkozott be egy helyi költő (*Paróczai Csaba*), a Nógrád Megyei Közművelődési Intézet *Jó palócok könyvműhelye* adta ki és mutatta be *Pogány ima* címmel *Szepesi József* verseit, ankétot tartott Mikszáth-émlékszámról a *Palócföld*.

Igazán imponáló lista ebben a versidegennek, kultúraidegennek tartott - de talán „visszahumanizálódó” - világban. S bár Baranyi, mint Tarjánhoz ezer szállal kötődő költő, vagy az abszolút tarjáninak számító Paróczai programjára kifejezetten sokan voltak kíváncsiak, a többi rendezvényt változó látogatottság kísérte.

A gyér számú közönség nem újdonság, hiszen a városi szimfonikus zenekar évadvégi koncertjén szinte többen voltak maguk a zenészek a színpadon, mint a hallgatók a nézőtéren.

A színházi béreltsorozatoknak, egyedi előadásoknak megvan a maguk néhány százás törzsközönsége, de érdemes lenne közvéleménykutatást végezni, hogy az értelmiségiek hány százaléka tekinthető színházlátogatónak. Lehangelő arány jönne ki, s ebben még véletlenül sem szabad az évek óta változatosnak, összességében színvonalasnak tekinthető színházi program kritikáját látni.

Se szeri, se száma a képzőművészeti kiállításoknak (élükön az idén újra megrendezett tavaszi tárlattal), a különböző fórumoknak, gondolatébresztő, vitára is serkentő előadásoknak a városban. Az iskolagalériákban természetesen nem gond a megnyitóünnepségek közönségét biztosítani, de az egyéb helyeken szinte csak a szakmabeliek, a szervezésben érintettek és a kiállítók, előadók rokonai, barátai, ismerősei jelennek meg. Meg az a szűk réteg, amelyik szinte minden kulturális rendezvényen jelen van, alig változó összetételben.

S bár nem lehet kétségbe vonni, hogy az értelmiség egy része komoly anyagi gondokkal küzd - ezzel magyarázható például a megcsappant érdeklődés a nagyon megrágult könyvek iránt -, a passzivitás csak ezzel nem indokolható. A már más összefüggésben említett kényszerű keresetkiegészítési elfoglaltság, az időhiány, a fáradság, a hajszolettség, a stressz is jogos, de nem elégséges kifogás. Az összképbe belejátszik némi restség, érdektelenség, kényelmesség, szellemi igénytelenség is. Ez viszont nem közvetlen függvénye a gazdasági, anyagi viszonyoknak. Annál inkább összefügghet politikai tényezőkkel, a rendszerváltás eufóriáját feledtető csalódásokkal, az illúzióvesztéssel, a kultúra növekvő szerepébe vetett bizalom szertefoszlásával. A visszahúzóadás lehet egyfajta reagálás arra a helyzetre is, hogy a piacgazdaság vesztesei között a „mezei értelmiségnek” - legalábbis egyelőre - „fenntartott helye” van.

Az értékrendbeli, etikai válság ugyancsak nem tartozik az inspiráló tényezők közé. Sokak véleményét tolmácsolta Baranyi Ferenc legutóbbi itt jártakor, amikor idézett egyik új verséből: „*Am a semminél / még a betyárbecsület is több ebben a becsületherdáló világban.*” Továbbra is kibékíthetetlen ellentétek látszanak bizonyos zászlók alá tömörült értelmiségiek között, s alig van kivétel abban, hogy ki miként viszonyul saját magatartásának színváltozásához és hogyan ítéli meg azt mások esetében. Az előbbit természetesnek fogja fel, (meg)magyarázza, az utóbbit egyértelműen köpönyegeforgatásnak, Janus-arcúságnak tartja.

S mindezek ellenére vannak, sőt az utóbbi időben még gyarapodtak is az értelmiségieket (is) mozgósító egyesületek. A *Balassi Bálint Asztaltársaság* köré főként az alkotó, a művészetekben jártas tagság tömörül már évek óta. Egészen más jellegű, a múlt évben alakult *Salgótarjáni Polgári Kör*, amely a városért végzendő tevékenysége jegyében képes a legkülönbözőbb - szakmailag, világnézetileg, politikailag - értelmiségi rétegek kerek- és fehérszattal mellé ültetni. Értelmiségiek állnak az élén a különböző városrészek (Zagyvapálfalva, Baglyasalja) néhány éve alakult baráti köreinek is.

Az átalakulás e panaszokkal teli időszakában Salgótarjánban más kedvező (kulturális) jelenséggel is találkozni. A várossá válásának hetvenötödik évfordulóját ünneplő megyeszékhely önkormányzata három jubileumi kötetet is szponzorált. A könyveket nemcsak tartalmuk, színvonaluk, formai megjelenésük minősíti, hanem az a tény is, hogy szerzőik valamennyien helybeli értelmiségiek. (Többségükben salgótarjániak készítették el a közelmúlt nagy vállalkozását, a legfrissebb megyemonográfiát is.) Dacára a gazdasági nehézségeknek, az

elmúlt időszakban újabb műalkotásokkal is gazdagodott, szépült a megyeszékhely, szintén főként itt élő művészek - s ugyancsak az önkormányzat valamint más támogatók - jóvoltából. Számos új kitüntetési forma létezik a városban, amelyek főként az értelmiségiek munkáját hivatott elismerni. S ezek csak kiragadott példák a „napos oldalról”.

Sokan és sokszor sópáncodnak azon, hogy folyamatosan csökken Salgótarjánban az értelmiség, nincs a városnak megtartó, illetve vonzereje, nincs miért otthónként szeretni ezt a települést. Amint a fentiekben írtuk: az egzisztenciális érvényesülés szempontjából vizsgálva valóban nem ideálisak, s feltétlenül javítandók a feltételek. De nagy tévedés azt állítani, hogy azért menekülnek innen a szakemberek, mert kedvezőtlennek vélik a kulturális kínálatot, nincs módjuk igényeik szerint művelődni. (Hacsak nem balettintézetbe akarnak járni, vagy ami realisabb: állandó színházat szeretnének.) Kétségtelenül lehet valakinek valamiért rossz a szája (mert szorító léthelyzetben él, úgy érzi képtelen kibontakoztatni tehetségét, esetleg nem talál támogatót újabb könyve megjelentetéséhez, nem sikerül pályázati pénzt nyernie terve megvalósításához), személyében érezheti kevésbé megbecsültnek magát, öszszességében azonban a város nagyságrendjéhez, pénztárcájához képest komoly kulturális kínálatot, s megvalósult értékekkel rendelkezik. Az értelmiségnek kellene sokkal jobban élnie az adódó lehetőségekkel, a másik teljesítménye megismerésének, elismerésének szándékával, annál is inkább, mert e folyamat révén az aktivitás újabb értékeket hoz(na) felszínre. (Természetesen itt is érződik a vidékiség szindrómája, de ez nem helyi specialitás, s egyébként is biztató lehet az alkotó értelmiség számára, hogy a magyar irodalom színéjára, a *nyugatosok* fő vonulata vidékről bizonyított, mint ahogyan az a tény is, hogy számos helyi képzőművészt - például *Czinke Ferenc*, *Földi Péter* - tartanak nyilván országos szinten; *Bódi Tóth Elemér* az évek során innen lett jegyzett költő, az itt élő *Marschalkó Zsolt* színpadi művét néhány éve a fővárosban is bemutatták.)

Örömök és boldogtalanságok, sikerek és csalódások, szárnyalások és beszűkült, ellehetetlenült életterek együtt és egyszerre jelentik tehát a salgótarjáni értelmiség közérzetét befolyásoló, meghatározó hátterét. Manapság ha közülük (és ha nem közülük) találkozik két ember, a szokásos „*hogyan vagy?*” kérdésre általában az a felelet: - „Köszönöm, megvagyok”. Kerülnek tehát a „jól vagyok” válaszformulát. A miértre talán a fentiek adnak némi magyarázatot. A kiútra pedig a *Lengyel Lászlótól* - a neves közíró, politológus *Tépelődés* című könyvéből - kölcsönvett, témánkra alkalmazott mondatok: „*Az igazság nem kívül van. Helyzetünket nem mások ismerik jobban, hanem mi magunk... Sarjadnak itt új erők és új igazságok.*”